

באחד באדר משמיעים על השקלים

מים ראשונים: במרבית השנים חלה פרשת שקלים בשבת מברכים שלפני ראש חודש אדר. בשנת תשס"א, בה כתבנו דף זה, זכינו לפרשת שקלים במועדה, א' באדר חל להיות בשבת. אירוע זה אינו כל כך נדיר וקרה גם בשנים תשנ"ז, תשס"ה ותשס"ח, ועתיד לקרות בשנים תשפ"א, תשפ"ה ... שנזכה. ובשנה כזו חל ליל הסדר במוצאי שבת והירושלמים זוכים ל"פורים המשולש" (מונח חדשני מהמאה העשרים?). דבר שכיח יותר הוא ששבת שקלים חלה בפרשת משפטים (חוץ משנה מעוברת שאז היא חלה בד"כ בפרשת ויקהל). פרשת משפטים היא המקום הראשון בתורה בו מופיעה המילה "שקלים" (בשם מחותני עמוס חכם ז"ל).

כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לה' ... זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה': (שמות ל יב ג).

משנה מסכת שקלים פרק א משנה א

באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים. בחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכין ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקואות המים ועושין כל צרכי הרבים ומצינין את הקברות² ויוצאין אף על הכלאים.³

יוצאים על הכלאים

שקלים פרק א משנה ב: אמר רבי יהודה בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפניהם משרבו עוברי עברה היו עוקרין ומשליכין על הדרכים התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה.

גמרא מועד קטן ו ע"ב: בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפני בהמתן, והיו בעלי בתים שמחין שתי שמחות: אחת שמנכשין להם שדותיהן, ואחת - שמשליכין לפני בהמתם. התקינו שיהו עוקרין ומשליכין על הדרכים. ועדיין היו שמחין שמחה גדולה שמנכשין שדותיהן, התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה.⁴

מסכת מגילה דף כט עמוד ב⁵

תנן התם: באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים. בשלמא על הכלאים - דזמן זריעה היא.⁶ אלא על השקלים מנלן? אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה: דאמר קרא "זאת עולת חודש בחודשו לחודשי השנה".⁷ אמרה

¹ זו "פרשת שקלים" כשיתט שמואל בגמרא במגילה שנביא בהמשך. הפעם לא נעמיק בפרשת שקלים עצמה, מהו כופר הנפש, למה מחצית השקל וכו' (ג' דברים שמע משה מן הקב"ה והרתיע לאחוריו כיון שאמר לו ונתנו איש כופר נפשו אמר משה מי יוכל ליתן כופר נפשו" - במדבר רבה יב ג). על כך כתבנו בדף [כופר נפש](#) בשנה האחרת. הפעם נתמקד בתאריך ובאירוע שנזדמן לנו, אחד באדר שחל בשבת.

² לעניין ציון הקברות (שלא יכשלו בהם כוהנים ונושאי טהרות) ראה מועד קטן ו ע"א: "אין מרחיקין ציון ממקום טומאה, שלא להפסיד את ארץ ישראל". ובימינו נהגו להרחיק ולהחמיר ולחפש קברים ... ראה בראשית רבה עט ו איך טיהר ר' שמעון בר יוחאי את טבריה, בדברינו [מי יגול עפר מעיניך רבי שמעון בר יוחאי](#) ב"ג בעומר.

³ בעניין תיקון הדרכים, הרחובות והמקואות וצורכי הרבים, ראה פירוש קהתי למשנה זו. עבודות ציבוריות אלה מוזכרות גם במסכת מועד קטן (ה ע"א) בהקשר עם עשיית מלאכה בחול המועד: "עושין כל צורכי רבים ... יוצאין לקוץ את הדרכים, ולתקן את הרחובות ואת האסטרטאות, ולמוד את המקואות". אך כל אלה הם בחמישה עשר באדר (ובחול המועד כאמור). ואנו רוצים לחזור לאחד באדר בו משמיעין (מכריזים) על השקלים ועל הכלאים. להבין שני נושאים אלה ואולי לגלות עוד משמעויות ל"אחד באדר".

⁴ וסוכמו הדברים ברמב"ם הלכות כלאים פרק ב הלכה טז, כולל השיעור של כלאים לעניין זה: "בראשונה היו עוקרין ומשליכין והיו בעלי בתים שמחין שמנכשין להן שדותיהן. התקינו שיהיו מפקירין את כל השדה שימצאו בו כלאים, והוא שימצאו בה מין אחר אחד מארבעה ועשרים אבל פחות מיכן לא יגעו בה".

⁵ מובאה זו ממסכת מגילה תלמוד בבלי והמקבילה במסכת ראש השנה שנביא להלן וכן ממסכת מועד קטן שהבאנו לעיל אינן מקריות. על מסכת שקלים עצמה אין בידינו תלמוד בבלי, רק ירושלמי. לפיכך, אזכור משניות מסכת שקלים ופירושן, בתלמוד הבבלי, הוא במסכתות אחרות.

⁶ עניין כלאים הוא פשוט ותלוי בטבע. רש"י: "שגדלו הזרעים קצת וניצן ניכר". ובשטיינזלץ שם: "ובחודש זה מתחילים הצמחים להיות ניכרים והרי זה הזמן הראוי לטפל בענין זה". ראה גם תוספות שם: "לאו דווקא זמן זריעה ... אלא רוצה לומר סוף זריעה וכבר גדלו התבואות והזרעים". ובפסיקתא רבתי יא כתב: "שכל החודשים הזרעים קטנים הם ואינם ניכרים מה הם אם חייטים אם שעורים, לפיכך היו משמיעים מאחד באדר. שכשם שאסור לזרוע כלאים כך אסור לקיים". ראה גם אבן עזרא בראשית ח יב ששילוח היונה מהתיבה, בפעם השלישית בה היא שוב לא חזרה אל נח, הייתה בא' באדר. זו עונת השנה.

⁷ במקבילה במסכת ראש השנה ז ע"א הובא הקישור לא' בניסן באופן ברור יותר: "אמר רבי יאשיה: אמר קרא: "זאת עולת חודש בחודשו לחודשי השנה". אמרה תורה: חדש והבא קרבן מתרומה חדשה. וגמרי שנה, שנה מניסן, דכתיב: ראשון הוא לכם לחודשי השנה". ראה בהמשך הסוגיה שם ששואלים מדוע א' בניסן ולא א' בתשרי.

תורה: חדש והבא קרבן מתרומה חדשה. וכיון דבניסן בעי אקרובי מתרומה חדשה, קדמינן וקרינן באחד באדר, כי היכי דליתו שקלים למקדש. ... דתניא: שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום.⁸

מסכת שקלים פרק ד משנה א

התרומה מה היו עושין בה? לוקחין בה תמידין ומוספין ונסכיהם העומר ושתי הלחם ולחם הפנים וכל קרבנות הצבור. שומרי ספיחים בשביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה.⁹

המשך הגמרא במגילה שם

מאי פרשת שקלים? רב אמר: "צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי" (במדבר כח א), ושמואל אמר: "כי תשא" (שמות ל יא-טז).¹⁰

פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה י

ילמדנו רבינו: כמה פעמים בשנה תורמין את הלשכה? כך שנו רבותינו: "בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה: בפרוס הפסח, בפרוס עצרת, בפרוס החג" (שקלים פרק ג משנה א). ולהיכן היתה תרומת הלשכה? לוקחין בה תמידים משל כל ישראל מן השקלים שהיו שוקלים. למה? כדי שיהיו כל ישראל שותפים בו.¹¹ היו מתחילים מראשו של אדר לגבות ותורמין בראשו של ניסן, כדי שלא לדחוק את ישראל היו (מחזירין) [מזהירין] את ישראל מראש חדש אדר.¹²

מסכת סופרים פרק כא הלכה ב

⁸ לעניין השקלים, התאריך הקובע הוא דווקא א' בניסן שהוא "ראש השנה לשקלים", שממנו ואילך היו מביאים קורבנות ציבור מכספי השקלים החדשים ומפסיקים להשתמש בכספי השנה הקודמת. ראה שבת ז ע"א: "תנו רבנן: באחד בניסן ראש השנה לחדשים, ולעבורין, ולתרומת שקלים". ההכרזה חודש מראש, בא' באדר, היא בשל הסיבה: "שלושים יום קודם החג שואלים ודורשים בהלכות החג".

⁹ זה ייעוד כספי השקלים עפ"י המשנה. ראה תוספת לרשימה זו בירושלמי שקלים פרק ד הלכה ב: "ר' יהודא בשם ר' שמואל: תלמידי חכמים המלמדין את הכהנים הלכות שחיטה הלכות קבלה הלכות זריקה נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. רבי יצחק בר רדיפה בשם רבי אימי: מבקרי מומי קדשים נוטלין שכרן מתרומת הלשכה ... מגיהי ספר העזרה נוטלין שכרן מתרומת הלשכה ... שני דייני גזילות נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. שמואל אמר: נשים האורגות בפרוכת נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. רב חונה אמר: מתרומת בדק הבית". ובגמרא בבלי כתובות קו ע"א: "א"ר יצחק בר רדיפא א"ר אמי: מבקרי מומין שבירושלים, היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. אמר רב יהודה אמר שמואל: ת"ח המלמדין הלכות שחיטה לכהנים, היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. אמר רב גידל אמר רב: ת"ח המלמדים הלכות קמיצה לכהנים, נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן: מגיהי ספרים שבירושלים, היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. אמר רב נחמן אמר רב: נשים האורגות בפרוכת, נוטלות שכרן מתרומת הלשכה, ואני אומר: מקדשי בדק הבית, הואיל ופרוכת תחת בנין עשויות ... ובית גרמו על מעשה לחם הפנים, ובית אבטינס על מעשה הקטורת, כולן היו נוטלות שכרן מתרומת הלשכה". ומה עשו בעודפי (מותר) כספי השקלים של שנה שעברה? ראה משניות ג וד שם, מחלוקת רבי ישמעאל ורבי עקיבא אם היו הולכים לבדק הבית או "לקיץ המזבח".

¹⁰ שיטת רב היא שקוראים בשבת שקלים בפרשת הקורבנות, שבספר במדבר פרשת פנחס, אשר מתחילה בקורבן תמיד ועוברת לשבת, ראש חודש ומועדים וחגים. שיטה זו אמנם לא התקבלה להלכה, אבל יש לה טיעון חזק. היא מתמקדת ביעד של מצוות נתינת השקלים - קורבנות הציבור: תמידים כסדרם ומוספיים כהלכתם (וגם חטאת ציבור ועוד. לפירוט מלא ראה בהערה הקודמת). ראה הדיון בגמרא שם, בו מועלים טיעונים בעד ונגד שתי השיטות. השנה בגלל שאחד באדר חל להיות בשבת יש פיצוי מה לשיטת רב בכך שבספר התורה השני, מפטיר לראש חודש, קוראים בפרשת הקורבנות שבספר במדבר פרשת פנחס. אלא שלא מתחילים ב"קרבני לחמי לאשי" כשיטת רב, אלא קוראים את מוספי ראש חודש (ומוספי שבת, ראש חודש מזכה לשבת). ראה בגמרא מגילה כט ע"ב שם: "אמר רבי יצחק נפחא: ראש חודש אדר שחל להיות בשבת מוציאין שלש תורות וקורין בהן, אחד בעניינו של יום, ואחד בשל ראש חודש, ואחד בכי תשא". ראה שם שהגמרא מקפידה שלא נחשוב שההלכה כרב.

¹¹ בניגוד לשגרת הלשון בימינו, תרומת הלשכה איננה הפעולה של נתינת הכסף לבית המקדש (זו נקראת נתינה או שקילה), אלא דווקא הפעולה של הוצאת הכספים מה"בנק" הגדול בו היו מאוחסנים (הלשכה). ראה המשך המשנה שם פרק ג: "בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה: בפרוס הפסח, בפרוס עצרת, בפרוס החג ... תרם את הראשונה לשם ארץ ישראל, ושניה לשום כרכים המוקפים לה, ושלישית לשום בבל ולשום מדי ולשום מדינות הרחוקות". ובמשנה ב שם: "אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל ולא בתפילין ולא בקמיע, שמא יעני ויאמרו מעון הלשכה העני, או שמא יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר. לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום שנאמר: והייתם נקיים מה' ומישראל (במדבר לב כב), ואומר: ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם (משלי ג ד)". ראה דברינו [והייתם נקיים מה' ומישראל](#) בפרשת מטות.

¹² בגמרא מגילה לעיל הסיבה היא "שלושים יום קודם החג שואלים ודורשים בהלכות החג" וכאן "שלא לדחוק את ישראל". נראה ששתי הסיבות דומות. חודש הוא זמן סביר, לא קצר וגם לא ארוך או רחוק מדי. חודש הוא גם זמן מספיק על מנת להחשיב אותו כשנה קלנדרית, בבחינת מקצת שנה ככולה. ראה ראש השנה ז ע"ב: "תנו רבנן: המשכיר בית לחבירו לשנה - מונה שנים עשר חודש מיום ליום. ואם אמר לשנה זו, אפילו לא עמד אלא באחד באדר, כיון שהגיע יום אחד בניסן - עלתה לו שנה".

ובאחד באדר משמעין על השקלים. ולמה באחד באדר? שהיה צפוי וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שהיה המן הרשע עתיד לשקול ככרותיו על ישראל, לפיכך הקדים ואמר למשה שיהו שקלי ישראל קודמין לשקלי המן.¹³

אסתר רבה ז יא

כשאמר המן הרשע לאבד את ישראל אמר: היאך אני שולט בהם? הרי אני מפיל גורלות... עלה ראש חודש אדר ולא מצא בו שום זכות... בא לו מזל דגים שהוא משמש בחדש אדר ולא נמצא לו זכות. ושמת מיד ואמר: אדר אין לו זכות ומזלו אין לו זכות ולא עוד אלא שבאדר מת משה רבן. והוא לא ידע שבאחד באדר מת משה ובאחד באדר נולד משה.¹⁴

שבת שלום

חודש טוב והרבו בשמחה

מחלקי המים

¹³ מאז שנתווסף חג הפורים ללוח השנה העברי, מצאנו סיבה נוספת ל"אחד באדר". היסטורית אמנם המן הקדים את שקליו לחודש ניסן, כמעט שנה לפני אחד באדר (אסתר ג יב) ושקליו הם שגרמו לישראל לעשות תשובה. אבל מה שחשוב הוא לדורות. בכל שנה, שבועיים לפני שקוראים את מגילת אסתר מקדימים וקוראים את פרשת שקלים.

¹⁴ המן מחפש תאריך בלוח השנה בו הכי טוב לפגוע בעם ישראל. הוא מוצא את אחד באדר שלא רק שאין בו שום "זכות" לישראל, אלא שבו נפטר משה. טעותו היא שפטירת משה גם היא זכות שכן צדיקים נפטרים ביום בו נולדו כדי להשלים שנותיהם ("שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום מחדש לחדש" ראש השנה יא ע"א). נוסח זה שונה מהמקובל שבשבעה באדר נפטר (ונולד) משה (מגילה יג ע"ב ורבים אחרים) ובהוצאות מסוימות אכן תוקן הנוסח (מדרש המבואר למשל). אבל יש לנו מקור נוסף שאכן הייתה מסורת שבאחד באדר נפטר משה. ראה אבן עזרא דברים פרק א פסוק ב: "יש אומרים, כי באחד באדר מת משה".